

A szovjet nemzetközi jogi évkönyv 1959. évi kötete

SZÁSZY ISTVÁN

I. A nemzetközi jogi irodalomban minden évben fontos esemény a szovjet nemzetközi jogi évkönyv megjelenése. Ez az évkönyv a Szovjet Nemzetközi Jogi Egyesület kiadványa. Az Egyesület elnöke és az évkönyv főszerkesztője G. I. Tunkin professzor, helyettes elnökei V. M. Koreckij és E. A. Korovin, főtájkára Sz. V. Molodcov. Az évkönyvek igen fontos, színvonalas tanulmányokat tartalmaznak a nemzetközi jog, a nemzetközi magánjog és a nemzetközi polgári eljárásjog legaktuálisabb kérdéseiről, és évenként beszámolnak a Szovjet Nemzetközi Jogi Egyesület évi közgyűléseiről. Az utolsó közgyűlést 1959. febr. 5—7-ig tartották Moszkvában Tunkin professzor elnöklete alatt, 150 tag részvételével. Ezenkívül az évkönyvek részletes bírálatokat közölnek az időközben megjelent legfontosabb nemzetközi jogi könyvekről, és részletes bibliográfiát tartalmaznak az év folyamán megjelent nemzetközi jogi tanulmányokról.

Az eddig megjelent évkönyvek között talán a legérdekesebb az 1959. évi kötet, amely a főszerkesztő Tunkin professzor előszaván kívül 24 alapvető jelentőségű tanulmányt tartalmaz 405 oldalon, ezenkívül részletes beszámolót az Egyesület második közgyűléséről (406—434. p.), részletes könyvbírálatokat az 1958. év folyamán megjelent nemzetközi jogi művekről (437—452. p.), és ugyancsak részletes bibliográfiát az 1958-ban megjelent szovjet nemzetközi jogi monográfiákról és kisebb tanulmányokról (453—462. p.), továbbá egy szép megemlékezést Durgyenyevszkij professzor munkásságáról, annak 70. születésnapja alkalmából.

II. Az első tanulmány *I. I. Lukasuk* kandidátus tollából „*A Szovjetunió és a nemzetközi szerződések*” címet viseli (16—43. o.). Három főrészből áll: az elsőben a szerző a nemzetközi szerződések osztályjellegét elemzi (17—26. p.), a másodikban kifejti, hogy a Szovjetunió szerződéseinek célja a két különböző társadalmi-gazdasági rendszerű államok békés együttélésének biztosítása (26—37. p.), a harmadikban azt fejtegeti, hogy a szerződések a szocialista országok egységének, együttműködésének és kölcsönös segítésének legfontosabb nemzetközi jogi eszközei (37—43. p.). A szerző fejtegetéseit a Szovjetunió Kommunista Pártja XXI. kongresszusa határozatainak elemzésével kezdi, amelyeknek szerinte a nemzetközi szerződések szempontjából is nagy jelentőségük van, mert nyilvánvaló, hogy a nemzetközi viszályok elintézésének egyetlen jogos és hatáson módja a tárgyalások elvének biztosítása és a kölcsönös előnyöket biztosító megállapodások kötése. A tanulmány legérdekesebb része az, amelyben a szerző a szabad akarat körüli ideológiai vitában fejti ki álláspontját. Kimutatja, hogy a két extrémista irány, az indeterminizmus és a determinizmus logikailag kizárja bármiféle jogszabály létezésének lehetőségét, mert az indeterminizmus voluntarizmushoz, politikai kalandorsághoz és önkényhez vezet, a determinizmus pedig fatalizmushoz. A marxizmus—leninizmus szerint a fejlődés objektív társadalmi törvények uralma alatt áll, és minél jobban megismeri az ember ezeket az objektív társadalmi törvényeket, annál tudatosabb, szabadabb és hatékonyabb lesz az akarat. Az állam akarata az uralkodó osztály akarata, az imperialista államnál ez a monopólió akarat, a szocialista államnál az egész nép akarat. A nemzetközi szerződésben a felek akaratát jut kifejezésre, de a szerződés annak megkötése után az aláíró felek akaratával szemben bizonyos relatív függetlenségre tesz szert, mert a szerződés rendelkezéseit egyoldalúan többé nem változtathatják meg. A szerződések kötelező erejének alapja a „*pacta sunt servanda*” elv, de ez is a szuverén államok akaratán alapszik, és nem egy állam feletti hatalom akaratán. A szerződésben a felek akaratát nem olvad össze egy egységes akarattá, a „*közös akarat*” elmélete logikailag tarthatatlan. Helytelen a nyugati íróknak az az általánosan elfogadott álláspontja is, amelyet a régebbi gyakorlat is elfogadott, hogy az állam illetékes szervének formális akaratnyilvánítása elegendő a szerző-

dés törvényességéhez, tekintet nélkül arra, hogy mi volt az állam valódi akarata. A Szovjetunió törvényteleneknek és érvényteleneknek tekinti az egyenlőtlen szerződéseket, amelyek nem felelnek meg a szerződésben részes felek igazi akaratának.

III. G. A. *Osznyickaja* kandidátus tanulmánya, mely a *világűr meghódításának nemzetközi jogi problémáiról* (51—65. p.) szól, különös érdeklődésre tarthat számot.

A világűr jogának problémáival eddig már számos író foglalkozott. Az idevonatkozó tanulmányok száma meghaladja a kilencvenet. 1958 augusztusában a Grotius Alapítvány kiténtette Korovin professzort idevágó kutatásaiért. Tanulmányozták ezt a kérdést a szovjet irodalomban G. P. Zadorozsnij, F. N. Kovalev, N. I. Cseprov, A. Galina, N. Uljanova, az amerikaiak közül Halev, Cooper, Mc. Dougal, Lippon, az angolok közül Aaronson, Jenks, a németek közül Reintanz és Meyer, a cseh Milde, a jugoszláv Smirnof, a svájci Kroele, a uruguayi Alvaro Bauza Aranjo és mások. A Nemzetközi Űrhajózási Szövetség 1958. augusztus 29-én tartott kollokviumában hozott határozataiban kívánatosnak mondta ki egy nemzetközi egyezmény megkötését, egy állandó bizottság felállítását és azt, hogy a Szövetség határozatairól az ENSZ Főtitkárát tájékoztatni kell. Az International Law Association 1958 augusztusában New Yorkban tartott értekezlete külön jelentés keretében foglalkozott a „légi szuverenitás és a világűr jogi státusának” kérdésével. Kétségtelen, hogy e tanulmányok között kiemelkedő jelentősége van Osznyickaja tanulmányának, mert a szovjet jogtudomány álláspontját juttatja kifejezésre oggel a ma talán legaktuálisabb kérdéssel kapcsolatban.

A szerző — kikapcsolva az egyes írók által felvetett fantasztikus kérdéseket, pl. hogy milyen magatartási szabályok irányadók az ember számára a holdon és egyéb bolygókon levő élőlények közötti érintkezésre — az itt felmerülő problémákat három csoportba osztja: 1. az állami szuverenitás határának problémája az államterület és a parti tenger feletti űrben; 2. a világűr és az űrhajók jogi rendje; 3. a bolygók felfedezésének jogi szabályai.

ad 1. A szerző szerint az állami szuverenitás nem terjed ki a kozmikus térségre. Az állami szuverenitás ugyanis nem lehet határtalan. Az állami szuverenitás határát felfelé az állam biztonságának szempontja kell hogy meghatározza, és nem — mint egyes írók teszik — a modern légi járművek által elérhető magasság, vagy 30—50 km-es, vagy 124—7000 mérföldes felső határ, vagy a föld vonzási határa, vagy az a magasság, ameddig az ember által használt közlekedési eszközök felemelkedhetnek.

ad 2. Ami a világűr és az űrhajózás jogi rendjét illeti, felmerül a kérdés, hogy jogilag minek kell minősíteni a világűrt: res nulliusnak vagy államok közös ellenőrzése alatt álló térségnek, vagy res communisnak, az összes államok tulajdonában álló térségnek, vagy — erre az álláspontra helyezkedett az International Law Association — az emberiség közös tulajdonának? Egyes írók szerint a világűr jogi szabályozásánál a nyílt tenger jogi rendjét vagy a légi jogot, vagy a Déli Sark jogi rendjét kell analógia útján irányadónak tekinteni. A szerző nem osztja ezeket a véleményeket, mert teljes analógia az említett nemzetközi jogi szabályok és a világűr jogi rendje között nem állapítható meg. Szerinte a következő posztulátumokat kell a világűr jogi rendjének szabályozásánál figyelembe venni: a vezető elvnek itt is a békés együttélés elvének kell lennie, az államok a világűrt csak a többi állam szuverenitásának tiszteletbentartásával használhatják, nem használhatják más államok megtámadására; az államok egyenlőségének és a kölcsönös előnyöknek elvét kell itt is érvényre juttatni. Kívánatos volna egy multilaterális egyezmény kötése, amely megtiltaná a világűrnek katonai célokra való felhasználását. Nem volna kifogása a szerzőnek az ENSZ keretében egy nemzetközi testület felállításával szemben sem, amely ellenőrizné és szabályozná az államok tevékenységét a világűrben.

ad 3. Egyes írók kategorikusan tagadják az égitestek okkupálásának lehetőségét, mert nem lehet például a hold felfedezéséről beszélni, és az „effektív okkupáció” elve nem jöhet tekintetbe. Más írók azt javasolják, hogy a hold feletti szuverenitást az ENSZ-re kellene ruházni, vagy az égitesteket nemzetközi gyámság alá kellene helyezni. A szerző nem osztja ezeket a felfogásokat. Szerinte a holdon való kikötés nem szolgálhat ulapul területi igények érvényesítésére. A fontos az, hogy az égitesteket nem szabad katonai célokra használni, és gondoskodni kell a tudományos kutatás szabadságának biztosításáról.

A szerző végkonklúziója — amit csak helyeselni lehet — az, hogy az emberiség nagy találmányának a békét kell szolgálnia, és nem a rabló háborúk célját.

IV. Az évkönyvben található tanulmányok között kétségkívül igen értékes és a magyar jogászközönséget érdeklő tanulmányt L. A. Lunc professzor írt „A nemzetközi magánjog kérdései a szocialista világrendszer országai közötti viszonyokban” címmel (72—82. p.). A szerző abból indul ki, hogy a szocialista világrendszer országai közötti jogviszo-

nyok a szocialista internacionalizmus alapelvein alapulnak. Az ezen országok közötti együttműködés kifejezésre jut egyrészt az 1949—1959-ben kötött polgári, családi jogi és bűnügyi jogsegélyszerződésekben, másrészt azokban a bilaterális és multilaterális egyezményekben, amelyek a szocialista országoknak a külkereskedelemmel kapcsolatos közvetlen jogrendező, anyagi polgári jogi szabályait egységesítik.

Ami az utóbbiakat illeti, a szerző kifejti, hogy 1951 óta a szocialista országok egymás között bilaterális szerződéseket kötöttek az általános szállítási feltételekről, amelyeknek alapján jöttek létre az egyes áruforgalmi megállapodások. Az általános szállítási feltételeket az európai és az ázsiai szocialista országok között ma is ilyen kétoldali egyezmények szabályozzák, az európai szocialista országok közötti viszonyban viszont 1958. január 1. óta a KGST tagjai között egy multilaterális egyezmény van hatályban, az „Általános Szállítási Feltételek” (ÁSZF), amelyet a KGST-ben résztvevő államok eredetileg egy évre kötöttek, de aztán hatályát évről évre meghosszabbították. A szerző részletesen ismerteti ezeket az Általános Szállítási Feltételeket, és kimutatja, hogy azok elsősorban a külkereskedelmi vétel közvetlen jogrendező szabályait egységesítették, de egységesítették a kollíziós normákat is, amennyiben a 74. § kimondja, hogy mindazokat a kérdéseket, amelyeket az ÁSZF egyáltalán nem vagy nem kimerítően szabályoz, az eladó országának joga szerint kell elbírálni. Az ÁSZF szabályai kögens jellegűek, a felek az alkalmazandó jogot nem határozhatják meg, a felek jogszabályválasztó joga tehát ki van zárva, és — aminek a nemzetközi magánjog tudománya szempontjából igen nagy jelentősége van — ki van zárva a renvoi elvének alkalmazása is a szocialista államok egymás közti viszonyában. Ezt a megállapítást azért tartom nagyon fontosnak, mert ez is perdöntő érvet szolgáltat ama felfogásom helyességé mellett, amelyet mindig hangsúlyoztam, hogy a szocialista országok nemzetközi magánjogi rendszerei szempontjából a renvoi elvének elfogadása nem helyeselhető. Fontos ez a megállapítás azért, mert éppen Lunc professzor az, aki 1949-ben első kiadásban (75. és köv. p.) és 1959-ben második kiadásban (243. és köv. p.) megjelent kiváló nemzetközi magánjogi munkájában, valamint „A kollíziós norma lényegéről” 1959-ben írott legújabb tanulmányában (Össz-szövetségi Jogtudományi Intézet. Tudományos dolgozatok. 9. köt. 1959. 118. és köv. p.) azt igyekszik bizonyítani, hogy a szovjet nemzetközi magánjog a renvoi elvét elfogadja. Lunc professzor véleményét osztják Krilov, Peretyerszkij, Koreckij és a magyar irodalomban Récezi is. Megjegyzendő azonban, hogy Lunc professzor felfogását nem osztja mindenki a szovjet irodalomban sem, és például A. B. Levityin „A nemzetközi magánjog vitás kérdései” cím alatt ugyancsak az Össz-szövetségi Jogtudományi Intézet kiadásában megjelent „Tudományos dolgozatok” című sorozat 1957. évi kötetében kifejezetten tagadja, hogy a szovjet jog a renvoi elfogadása mellett foglalna állást. Lunc professzor véleményével szemben én is Levityin álláspontját osztom.

Ami az ÁSZF közvetlen jogrendező szabályait illeti, ezek alapos ismeretének a magyar közönség szempontjából is elsőrangú jelentősége van.

Ezek a szabályok meghatározzák a nemzetközi adásvételi szerződés létrejövételének időpontját (1. §). Ez a két fél aláírásának időpontja, távollevők között pedig az az időpont, amikor a megrendelő vagy az ajánlattevő a megrendelésben, illetve az ajánlatban megjelölt határidőn belül, ha pedig ilyen határidő nincs megállapítva, 30 napon belül kézhez kapja a megrendelést változtatás nélkül igazoló, illetve az ajánlatot változtatás nélkül elfogadó írásbeli értesítést. A szerződés megkötése után a szerződéssel kapcsolatos valamennyi megelőző levelezés és szóbeli megállapodás érvényét veszti (3. §).

Az ÁSZF ezenkívül részletesen szabályozza a fuvarparitást (4—8. §), a szállítási határidőket (9—10. §), az áru minőségét (11—12. §), az áru mennyiségét (13. §), a csomagolást (14—16. §), a csomag-megjelölést (17. §), a műszaki dokumentációt (18—19. §), az áru minőségi vizsgálatát (20—21. §), a jóállást (22—27. §), a feladási rendelkezéseket és szállítási értesítéseket (28—34. §), a fizetések módját (35—45. §), a felelősség alól mentesítő eseteket (46. §), a mennyiségi és minőségi kifogásokat (47—58. §), a biztosítékokat (59—64. §), a választott bíróságot (65. §), az egyéb feltételeket (66—74. §).

Különösen fontosak az ÁSZF-nek a szállítási hely, a fuvarozási költségek, a tulajdonjog és a kockázat, a kárveszély átszállása, a szállítási határidők tárgyában tett rendelkezései.

Vasúti fuvarozás esetén a szállítások „franco vagon eladó országának határu” feltétellel, autófuvarozás esetén „franco az árunak a vevő szállítóeszközeire való átrakodási helye” feltétellel, vízi fuvarozásnál FOB, CIF vagy C & F „a szerződésben megállapított kikötő” feltétellel, légi fuvarozás esetén „franco a rakománynak az eladó országában levő légi fuvarozási szervezet részére fuvarozás végett történő átadás helye” feltétellel, postai küldeményeknél „franco címzett” feltétellel történnek.

A fuvarozási költségeket az eladó viseli vasúti fuvarozás esetén a saját országa határáig, autófuvározásnál az árunak a vevő szállítóeszközeire való átrakása helyéig, illetőleg a szomszédos ország határvámhivataláig, vízi fuvarozásnál FOB szállítás esetén a hajó fedelzetére való rakodásig, CIF és C & F szállítás esetén, amíg a hajó a kirakodási kikötőbe érkezik, légi fuvarozásnál a saját országában levő légi fuvarozási szervezet részére való átadásig, postai küldeményeknél a rendeltetési helyig.

Az áru tulajdonjoga, továbbá az áru vétlen pusztulásának vagy vétlen megrongálódásának veszélye (kárveszély) akkor száll át a vevőre, amikor az eladó országának vasútja átadja az árut az azt átvevő vasútnak; autófuvározásnál, amikor a szállítás megtörtént; vízi fuvarozásnál, amikor az áru a berakodási kikötőben a hajópárkányon áthaladt; légi fuvarozásnál, amikor az eladó az árut az országában levő légi fuvarozási szervezetnek átadja; postai küldeményeknél, amikor az árut az eladó ország postahivatalának átadják.

A szállítás napjaként általában a kísérő okirat keltét kell tekinteni.

A szállítási határidőket a felek az adásvételi szerződésekből megállapítják, de az eladó bizonyos esetekben a vevő hibájából meghosszabbíthatja a megállapított határidőt. Bulgáriának, Csehszlovákiának és Romániának az NDK-val kötött kiegészítő kétoldalú megállapodásai havi szállítási határidőket állapítanak meg, teljes üzemek és berendezések szállításánál pedig negyedévi határidőket.

Más megállapodás hiányában az eladó az ő országában az adott fajtájú áru szállításánál szokásos átlagos minőségű árut köteles szállítani (11. §). Az eladó köteles az áru minőségét elküldés előtt a saját költségén megvizsgálni. A vizsgálat eredményéről vizsgálati jegyzőkönyvet kell felvenni vagy minőségi bizonylatot, vagy az áru szerződésszerű minőségét igazoló egyéb okiratot kell kiállítani (20. §). Az eladó a szerződésnek vagy az illető iparágban alkalmazott szokásoknak megfelelően köteles a vizsgálatban való részvétel lehetőségét a vevő képviselője részére biztosítani (21. §).

Ha az árut jótállással adták el, az eladó a jótállási időn belül felel az áru minőségéért, a gépek és berendezési tárgyak konstrukciójáért, valamint az árunak a szerződésben meghatározott tulajdonságaiért (22. §). A jótállási idők 9—24 hónapig terjednek (23. §). A jótállási idő alatt az eladó köteles a felfedezett hibákat a saját költségén kijavítani vagy az árut kicserélni (24. §), vagy a vevő javíthatja ki azokat az eladó költségén (25. §). Az eladó nem felel a jótállás alapján, ha a megállapított hibák nem az ő vétkességéből keletkeztek. Az eladó ellenkező kikötés hiányában nem köteles biztosítani az árut.

Az áru mennyiségének vagy súlyának meghatározása a közvetlen vasúti fuvarlevél, fuvarozási okiraf, hajóraklevél vagy vízi fuvarlevél, légi közlekedési teherfuvarlevél, postai elismervény, rakatári bizonylat vagy megőrzési elismervény alapján történik (13. §).

Jogi szempontból különös jelentősége van a 46. §-nak, amely a nemteljesítéssel kapcsolatos felelősség alól mentesítő eseteket sorolja fel. Ilyen mentesítő esetek az ellenállhatatlan erő (vis maior) és egyéb olyan körülmények, amelyek az irányadó kétoldalú egyezmény vagy a szerződés, vagy az eladó országának joga alapján a felelősség alól mentesítenek. Ellenállhatatlan erőn a szerződés megkötése után bekövetkezett rendkívüli jellegű, előre nem látott és a felek által elháríthatatlan események következtében beállott körülményeket kell érteni. Ily mentesítő okok fennforgása esetében — a fix határidős szerződések kivételével — a teljesítési határidők megfelelően eltolódnak, ha azonban ezek határa 5, illetőleg 12 hónapnál tovább tart, a fél jogosult a szerződéstől elállni.

Helyesen mutat rá Boguszlavszkij, hogy a szocialista országok külkereskedelmében a reklamációs alapelv nyer alkalmazást. A vevő kifogást jelenthet be az áru minőségével vagy mennyiségével kapcsolatban, ha a felelősség nem a fuvarozót terheli (47. §). Az eladót a felelősség a tulajdonjog és a kockázat átszállása után is terheli, ha a minőségi változás vagy hiány az eladó vétkességéből állt be. A reklamációs határidők 6, illetve 3 hónap, jótállás esetén a jótállási idő letelte után 30 nap (48. §). A reklamációs határidő elmulasztása esetén a vevő elveszti a választott bírósághoz fordulás jogát. Az eladó köteles 45 nap alatt a reklamációt megvizsgálni és a vevőnek választ adni, különben a vevő a választott bírósághoz fordulhat (52. §). Fix határidős szerződéseknek az eladó a szállítási határidőn belül köteles a hibát kiküszöbölni vagy az árut kicserélni, különben a vevő a késedelem esetében járó kötbért és a kifizetett összeg visszatérítését követelheti (83. §). Ha az áru végleges minőségi átvétele a szerződés alapján az eladó országában történik, minőségi reklamációt csak rejtett hiba alapján lehet előterjeszteni (58. §).

Az ASZF megállapítja bizonyos szankciókat a szerződési kötelezettség biztosítására. Szállítási késedelemnél vagy a műszaki dokumentáció rendelkezésre bocsátással való késlekedésnél, vagy az eladó kellő értesítésének elmulasztásánál az eladó az áru értéke alapján kötbért köteles fizetni, amelynek összege az első 20 nap folyamán napi 0.05%,

a következő 30 nap folyamán napi 0,08%, azt követően napi 0,12%, de végeredményben nem haladhatja meg a 8%-t (59. §). A kötbérigényeket legkésőbb 3 hónapon belül kell előterjeszteni (64. §). Fix határidőre kötött szerződésekben megszabott szállítási határidő megsértése esetén, ha a vevő a szerződéstől eláll, az eladó a kétoldalú egyezményben vagy a szerződésben megállapított kötbért köteles megfizetni.

Az összes jogvitákat, függetlenül attól, hogy van-e a szerződésben választott bírósági kikötés vagy nincs, *választott bírósági eljárásban* kell elbírálni: az alperes országában a viták elintézésére alakított választott bíróságnál, vagy a felek ilyen megegyezése esetén, a KGST valamely másik tagjának országában (65. §).

A szállítandó árukkal kapcsolatos *fizetéseket* az eladó országának bankja azonnal teljesíti az ÁSZF-ben meghatározott okmányoknak az eladó részéről történt bemutatása ellenében (85. §).

Lunc professzor tanulmánya az ÁSZF szabályainak ismertetésén kívül behatóan foglalkozik a szocialista országok között 1949—1959. években kötött *kétoldalú polgári jogsegélyegyezményekkel* is, amelyek a nemzetközi polgári jog, a nemzetközi családi jog és a nemzetközi polgári eljárásjog problémáit szabályozzák. Ilyen egyezményeket kötöttek az európai népi demokratikus országok egymással, és ilyeneket kötött a Szovjetunió 1957 és 1958 között Csehszlovákiával, az NDK-val, Bulgáriával, a Koreai Népi Demokratikus Köztársasággal, Lengyelországgal, Romániával, Albániával, Magyarországgal és Mongó iával.

A szerző helyesen mutat rá, hogy ezek az egyezmények nem egységesítik a közvetlenül jogrendező anyagi családjogi és öröklési jogi szabályokat, amelyeket nem is lehet egységesíteni, mert e szabályok országonként sok vonatkozásban eltérnek egymástól, aminek a magyarázata abban keresendő, hogy itt a történelmi hagyományoknak nagy szerepük van a tételes jogrendszerek kialakításában, és ezeket a hagyományokat a törvényhozó nem hagyhatja figyelmen kívül. De ha a közvetlenül jogrendező anyagi szabályok ezekben a jogágakban a szocialista országok között nem is egységesíthetők, legalább egységesíthetők itt is a kollíziós normák, és a fejlődés — Lunc szerint — ebben az irányban is halad. Fontos lépést jelentenek ebből a szempontból az említett jogsegélyegyezmények is.

Lunc professzor részletesen ismerteti ezeknek az egyezményeknek a rendelkezéseit, és többek közt rámutat arra, hogy amíg a szocialista országokban a jog- és cselekvőképesség, a személyi jog és családi jog területén általában a *lex patriae* tekintik irányadónak, ezek az egyezmények kombinálják a *lex patriae* és a *lex domicilii* elvét. Jellemző az egyezményekre az is, hogy családjogi kérdésekben az apaság megállapításánál, valamint a gyermek és szülei közti jogviszony szabályozásánál, ha állampolgárságuk különböző, a gyermek hazai jogát, az örökbefogadásnál az örökbefogadó hazai jogát, a házassági vagyonjog területén közös hazai jog hiányában a házastársak közös lakóhelyének jogát, a házasság felbontásánál a felek hazai jogát tekintik irányadónak, de ha a két házastárs két különböző országban lakik, és két különböző ország állampolgára, a *lex fori* kell irányadónak tekinteni, a holttá nyilvánításnál és eltűntnek nyilvánításnál végül szintén a *lex fori*. A szerző helyesen rámutat arra is, hogy a Szovjetunió egyezményei és a népi demokráciák egymás közötti egyezményei a *lex successionis* meghatározása tekintetében eltérnek egymástól annyiban, hogy míg az utóbbiak itt is az örökösök hazai jogát tekintik irányadónak, az előbbieket ingatlanhagyatékoknál a *lex rei sitae*-t tekintik alkalmazandónak. Megjegyzendő azonban, hogy a szerzőnek ez a megállapítása — nézetem szerint — nem egészen helytálló, mert vannak népi demokratikus országok közötti egyezmények is, pl. magyar—román (36. cikk) és magyar—albán egyezmény (39. cikk), amelyek szintén a *lex rei sitae* szerint bírálják el az ingatlanhagyatékokat.

V. Nagyon érdekes az évkönyvben közölt tanulmányok között *D. B. Levin* professzor tanulmánya is, amely ismerteti a *jelenkori nemzetközi jogi burzsoá elméletek fő irányzatait* (88—119. p.). A szerző rámutat ezeknek az elméleteknek reakciós vonásaira, melyek szerinte: 1. a nemzetközi jog jogi jellegének tagadása (a nemzetközi jogi nihilizmus, a nemzetközi jog válságának hirdetése); 2. a nemzetközi jog „konciliatórikus” jellegének tagadása, amennyiben a nemzetközi jog kötelező erejét nem az államok megegyező akaratára alapítják, hanem a nemzetközi jogi viszonyokat magánszemélyek közötti jogviszonyokként fogják fel; 3. a jelenkori nemzetközi jogot „primitív” jognak minősítik, tagadják vagy elítélik az állami szuverenitás elvét, és a nemzetközi jognak „világjoggá” átalakulását tartják kívánatosnak.

A szerző kifejti, hogy a polgárság hatalomra kerülése előtt a *természetjogi elméletek* voltak uralkodóak, amelyek haladó jellegűek voltak, mert a feudális jogelvek lerombolásáért és a forradalmi demokratikus eszmék megvalósításáért szállottak síkra. A polgárság hatalomra jutása után a *pozitivisták elméletek* kerültek hatalomra, amelyeknek regresszív,

negatív jelentősége nem tagadható, és pozitív értékük mindössze abban foglalható össze, hogy rendszeresen tanulmányozni kezdték a nemzetközi szerződéseket, a belső törvényes rendelkezéseket, a diplomáciai és a bírói gyakorlatot. Az *imperializmus* korában a klasszikus pozitívizmust újkantianizmussal, absztrakt normatizmussal házasították össze, és újból feléledtek a természetjogi elméletek, amelyek most már a „szuperállam”, a „szuperpozitív”, az állam feletti jog elismerését követelik. Az imperializmus elméleti végeredményben az államok imperialista politikájának védelmét tartják fő feladatuknak, és a nemzetközi jog megsértése, a nemzetközi jogszabályok megkerülése jellemzi azokat.

A szerző szerint a modern polgári elméletek fő jellegzetességei: az eredeti új eszmék teljes hiánya, a múlt reakciós, letűnt elméleteinek felélesztése, és eklektikusság. Ezért a szerző szerint nehéz ezeket az elméleteket csoportosítani. Mégis szerinte a következő főcsoportokra oszthatók: 1. *normatívizmus*, amely elveti a régi pozitívizmus haladó elveit, és a pozitívizmust az újkantianizmussal összekapcsolja (főképviseelői: Kelsen, Kunz, Guggenheim és bizonyos önálló pozícióval Verdross); 2. *szociologizmus és realizmus* (szociológiai, institucionista, perszonalista elméletek); 3. *természetjogi elméletek*.

A *normatívizmus* képviselői a „tisza jogtan” alapelveit alkalmazzák a nemzetközi jog területén is, a jogot minden tényleges elemtől megítéltandó normarendszernek fogják fel, a nemzetközi jogviszonyokat minden reális tartalmuktól megfosztják, és az állami szerveket elsősorban a nemzetközi közösség, a nemzetközi jogrend szerveinek tekintik s csak másodsorban az állami jogrend szerveinek.

A *szociológiai és realista elméletek* a jogi pozitívizmust bírálják, és a „reális” szociális tényezőknél, a társadalmi, biológiai és antropológiai tényezőknél tulajdonítanak jelentőséget, mert szerintük a „realitás” az, ami a jogot meghatározza. A *szolidarizmus* főképviseelői Duguit, Politis, Devaux és Scelle, aki összeházasította Duguit elméletét Renard *institucionalizmusával*. Scelle szerint a társadalom különböző emberi közösségek és intézmények „agregátuma”, amelyek a hasonlóságon és munkamegosztáson alapuló szolidaritás gondolatán épülnek fel. Az állam nem egyéb a nemzetközi közösségek és az egyének között fennálló összekötő kapcsolataival. A nemzetközi jogrend „interszociális rendszer”, mely az állami jogrendszerek felett áll (a jogrendszerek hierarchiájának elve); a nemzetközi jogviszonyok egyének közötti jogviszonyok, és azok, akik a jogviszonyokat megvalósítják, a nemzetközi közösség szervei (a funkcionális kettősség törvénye). Scelle tagadja az állam nemzetközi jogalanyiságát és a „domaine réservé” létezését. A *perszonalizmus* képviselője Vischer, aki szerint az állam és a nemzetközi közösség végső célja az emberi személyiség. Az amerikai szociológus és realiztikus irányzat képviselői élesen támadják a „legalizmust”, a „moralizmust”, a „paktomániát”, szerintük a nemzetközi jog tudományának a feladata nem a nemzetközi jogi normák tanulmányozása, hanem a kormányok magatartását szabályozó tényezők tanulmányozása; a nemzetközi jog alapja a nemzetközi politika. Morgenthau a „nemzetközi politika vastörvényéről” beszél.

A modern *természetjogi elméletek* a nemzetközi jog forrásának bizonyos metafizikai kategóriákat, „szuperpozitív” alapelveket tartanak. Ezeknek az elméleteknek a tartalma nagyon változatos. A teológiai elméletek neo-tomisztikus gondolatokon alapulnak (Trybol, Deloz), más elméletek az „emberi ész” tekintik kiindulópontjuknak (del Vecchio), ismét mások a jog és igazság eszméjét (Sauer, Giuliano), egyesek az erkölcsöt (Smirniadis, Laun), mások az egyéni helyzetekből kinövő „spontán jogot” (Ago). Egyes természetjogi elméletek végül a természetjogot kombinálják a normatívizmussal (Verdross), a szolidarizmussal (De La Pradelle), a szociologizmussal és realizmussal és a klasszikus típusú pozitívizmussal (Anzilotti). Általában mind tagadják a szuverenitás fogalmát, mind elismerik a nemzetközi jog primátusának elvét, az egyén nemzetközi jogalanyiságát. Mind reakciós jellegűek.

VI. V. F. Gubín „A Szovjetunió és a multilaterális szerződésekhez fűzött fenntartások” című értekezése három fejezetre oszlik (126—141. p.): az elsőben a szerző elemzi a multilaterális egyezményekhez fűzött fenntartások intézményének kialakulását és fejlődését (126—127. p.), a másodikban ezeknek a fenntartásoknak a fogalmát (127—135. p.), a harmadikban a Szovjetunió által e fenntartásokkal kapcsolatban követett gyakorlatot (135—141. p.). A szerző szerint a fenntartások fő jellegzetességei a következők: 1. céljuk a szerződő felek közötti jogviszonyok módosítása; 2. nem szabad ellentétben állniuk a szerződés alapvető követelményeivel; 3. csak a szerződést megkötő fél élhet fenntartásokkal; 4. csak a végleges szerződési szöveghez fűződhetnek fenntartások; 5. fenntartások tehetők a szerződés megkötésének bármelyik fázisában, de legkésőbb végső elfogadása alkalmával; 6. a fenntartás egyoldalú aktus; 7. a fenntartás azt jelenti, hogy a szerződés bizonyos pontjai tekintetében a felek között nincs megegyezés,

vagy a szerződés bizonyos vonatkozásokban kiegészítendő; 8. a fenntartás a szerződés módosításának egyik módja; 9. feltétele a szerződésben való részvétel; 10. a fenntartás a szerződési szövegen kívül van megköveveze. A Szovjetunió 200 multilaterális szerződésben részes, vagy volt részes. 1959. január 1-ig 24 szerződéshez fűzött több mint 60 fenntartást. A fenntartás a szerző szerint a Szovjetunióval szemben követett imperialista agresszív politika elleni hathatós védekezési eszköz. Ilyen fenntartásokra mindaddig szükség van, amíg fennáll a veszély, hogy az imperialista államok nem akarják sérteni a Szovjetunió szuverenitását. Az imperializmus eltűnésével a szocialista nemzetközi jogban a fenntartások is el fognak tűnni. A Szovjetunió eddigi fenntartásai részben az agresszív háború ellen irányultak, részben a háborút kívánták emberségesebbé tenni, részben a szovjet szuverenitás védelmét szolgálták, részben jogi jellegük volt, részben a szerződéskötési eljárásra vonatkoznak, részben pedig nyilatkozatokat tartalmaznak.

VII. Érdekes A. N. Talalaevnek „A nemzetközi szerződések megszűnése a Szovjet állam történetében és gyakorlatában” című tanulmánya is. (144—155. p.) A szerző felsorolja a szerződések megszűnésének különböző eseteit. Érdekes az a megállapítása, hogy a háború következtében megszűnt szerződések megújítását csak az igazságos háborút folytató hatalom követelheti, amely elvet az 1947. évi békeszerződések is elismertek. Hiánya — nézetem szerint — a tanulmánynak, hogy nem közli a Szovjetunió álláspontját abban a felette vitás kérdésben, hogy a háború mennyiben szünteti meg a hadviselő felek között a megelőzőleg kötött szerződéseket, pedig erre vonatkozó véleményét szerettem volna olvasni. Behatóbban foglalkozik a szerző a szerződések *hatálytalanításának* kérdésével és a *novatio* kérdésével is. Ezzel kapcsolatban megállapítja, hogy a Szovjetunió jogtalannak tartja az általa vagy korábban a cári Oroszország által kötött szerződések hatálytalanítását a másik fél részéről a Szovjetunió beleegyezése nélkül. Érdekes az a megállapítása is, hogy a szerződés egyoldalú hatálytalananná nyilvánítása csak két esetben van megengedve: 1. ha a szerződés agresszivitása, gyarmatosító, kényszerítő vagy egyenlőtlen jellege miatt érvénytelen; 2. ha ellentétben áll az államnak a társadalmi forradalom következtében előállott új társadalmi rendszerével. Nagyon fontos az a megállapítása is, hogy a nemzetközi szerződés egyoldalúlag hatálytalananná nyilvánítható akkor is, ha a másik fél azt lényegbevágóan megsérti. Példaképpen hivatkozik a szerző arra, hogy a Szovjetunió ezen az alapon mondta fel 1955 májusában a Franciaországgal és Nagy-Britanniával kötött szerződéseit, mert ez utóbbi államok 1954-ben megkötötték a párizsi katonai megállapodásokat.

VIII. Még az előbbi tanulmánynál is érdekesebb V. N. Durgyenevszkijnek a *Rapacki-féle Középeurópai atommentes övezetre vonatkozó javaslatról* írott értekezése (158—166. p.). Ez a javaslat felöleli Lengyelországot, Csehszlovákiát és a két német állam területét, tehát egy III millió ember által lakott területet, amely a Balti tengertől a Földközi tengerig húzódik.

A szerző röviden ismerteti a javaslat különböző fázisait (1957. október 2., 1958. február 14., 1958. november 14.,). Kifejti, hogy e javaslatnak nem célja a leszerelési javaslatok pótlása vagy helyettesítése. Kimutatja, hogy a demilitarizált zónák gondolata már régóta ismeretes a nemzetközi jogban, elég hivatkozni e célból a svéd—norvég határra (1905), az Aaland-szigetekre, a Dodekanézoszra és Szardíniára vonatkozó megállapodásokra (1947), továbbá az 1947. évi párizsi békeszerződésekre és az 1955. évi szovjet államszerződésre, amelyek megtiltották az atomfegyverek birtoklását, gyártását és kicseréltezését. Ugyanígy rendelkezik a német békeszerződésre vonatkozó 1959. január 10-i szovjet javaslat 28. szakasza is. A terv feltételes jellegű, mert feltételezi a két német állam hozzájárulását. A szerző kifejti, hogy a terv teljes összhangban van a békés együttélés és a fegyverkezés nemzetközi szabályozásának eszméjével.

IX. P. A. Tokareva kandidátus a *szocialista országok nemzetközi gazdasági szervezeteiről* értekezik (169—177. p.). Kár, hogy ez az igen érdekes tanulmány aránylag túlságosan rövid, mert ezekkel a szervezetekkel sokkal bővebben és részletesebben kellett volna foglalkoznia. A szerző tanulmányában röviden ismerteti a KGST-t (oroszl SZE), valamint a Vasúti Árufuvarozási Nemzetközi Megállapodás (oroszl SZMGSZ) alapján felállított, Varsóban székelő Szervezetet (oroszl OSZSZD), végül a távíratí és postai kapcsolatok terén a gazdasági, tudományos és műszaki együttműködés érdekében felállított szervezet (oroszl OSZSZ) szabályait. A szerző kifejti, hogy a KGST-t az 1949 januárjában Moszkvában tartott gazdasági értekezlet hozta létre a Szovjetunió és az európai népi demokráciák közötti viszonyban. Az értekezleten megfigyelőként résztvettek Kína és az ázsiai népi demokratikus országok is. A KGST, amely nyitva áll az összes európai országok előtt, 1960. április 13-án fogadta el Alapokmányát. Eszerint a résztvevő államoknak egyenlő képviseleti és szavazati joguk van. A Tanács és szervei szervezeti és eljárási javaslatokat tehetnek, amelyeket a tagállamoknak kell elfogadniuk. A Tanács szervei: a köz-

gyűlés, a tagállamok tanácsképviselői értekezlete, az állandó bizottságok és a titkárság. 1958. július 1-ig a KGST 11 ülészakot tartott. A KGST-ben résztvevő államok külkereskedelmi volumene 1958-ban összkülkereskedelmüknek 60%-át tette ki, és 70%-át, ha az ázsiai szocialista államokat is figyelembe vesszük. 1958-ban a tagállamok a tőkés országokkal folytatott kereskedelmüket megkétszereztek. Az 1959 májusában Tiranában tartott ülészakon 1966-ig terjedő terveket fogadtak el. 1958-ban a szocialista országok ipari termelése az 1937. évhöz képest ötszörösére emelkedett.

Az OSZZSD nemcsak az európai, hanem az ázsiai szocialista országokat is magába foglalja. Ez a szervezet az 1956. évi értekezleten jött létre, Szabályzatát 1957-ben Pekingben fogadták el. Ugyanez áll az OSZSZ-re, amelyet az 1957. decemberben tartott moszkvai értekezleten képviselt európai és ázsiai szocialista államok állítottak fel. Az alapmegállapodás 1957. december 16-án kelt és 1958. június 30-án lépett életbe. Az OSZZSD szervei: a vasúti miniszterek értekezlete, a Varsóban székelő vasúti szállítási főbizottság és a vasúti szállítás különös kérdéseivel foglalkozó bizottságok. 1959. június 1-ig a miniszterek négy ülést tartottak. Az OSZSZ-nek nincsenek ilyen állandó szervei. Az OSZSZ munkáját a miniszterek értekezlete irányítja. Az egyes ülészakok közötti időben annak az államnak a szervei látják el az ügyeket, amelyeknek területén a miniszterek értekezlete ülésezni fog.

X. Amíg az előbb ismertetett tanulmányok a nemzetközi köz- és magánjog területéhez tartoznak, *M. M. Boguszlavszkij* és *A. A. Rubanov* kandidátusok értekezése, amely a *külföldieknek a szovjetunióbeli polgári eljárási jogairól* szól, a nemzetközi polgári eljárásjog körébe vág (181—199. p.). E tanulmányt különösen az teszi érdekessé, hogy a nemzetközi polgári eljárásjog kérdéseivel a szovjet irodalom eddig behatóbban nem foglalkozott.

A szerzők kifejtik, hogy a Szovjetunióban a polgári, családi és munkajog területén a „régime national” elve érvényesül, vagyis a külföldieknek ugyanazok a jogai vannak, mint a szovjet polgároknak: a külföldiek akár belföldön laknak, akár külföldön, a szovjet bíróságok előtti perekben akár felperesként, akár alperesként, akár harmadik személyként éppúgy résztvehetnek, mint a szovjet polgárok. Alapelveként megállapítható, hogy a szovjet bíróságok csak szovjet eljárási szabályokat alkalmazhatnak, külföldi eljárásjogot nem. Ez alól az alapelv alól csak nemzetközi szerződések állapíthatnak meg kivételeket. Ilyen rendelkezéseket tartalmaznak a Szovjetunióhoz az európai és ázsiai népi demokráciákkal kötött előbb említett jogsegélyszegződésai, amelyek kimondják, hogy a külföldi bíróságok és egyéb hatóságok a szovjet bírósági megkeresésekre nyújtott jogsegély esetében a saját eljárási szabályaikat alkalmazhatják. A szovjet jog nem ismeri a perköltségbiztosíték (cautio iudicatum solvi) intézményét sem. A diplomáciai mentességet élvező személyek a Szovjetunióban is ki vannak véve a szovjet bíróságok joghatósága alól. A szovjet jog nem terjeszti ki a szovjet bírói joghatóságot abban az esetben sem, ha az alperes külföldi. A külföldi alperesként általában perbe vonható tartózkodási vagy munkahelyén (szovjetorosz Pp. 25. §), bizonyos esetekben azonban a felperes tartózkodóhelye szerint illetékes bíróság előtt is, így tartási, valamint halált okozó és egyéb testi sértések miatt indított kártérítési perekben. Ha az alperes tartózkodó- vagy munkahelye ismeretlen, utolsó tartózkodó- vagy munkahelye jön figyelembe, ha belföldön egyáltalán nincs tartózkodó- vagy munkahelye, és időleges távolléte esetében is, a vagyonkevesi helye vagy az utolsó ismert tartózkodó- és munkahelye is megállapítja a bírói illetékességet (szovjetorosz Pp. 26. §). A Szovjetunió bírósági rendszere törvényes alapelveinek 10. §-a értelmében (1958) az eljárásban alkalmazott nyelv az Unió, az autonóm köztársaság vagy terület nyelve, de a külföldiek fordítót is igénybe vehetnek, és a saját nyelvükön is fordulhatnak a bíróságokhoz, mégpedig akár személyesen, akár képviselő útján. Képviselő is lehet külföldi. A konzuli egyezmények a képviselőkre feljogosítják a konzulokat is. A gyakorlatban a Szovjetunióban a külföldiek érdekeik képviselésével a legtöbbször az „Injurkollegia” ügyvédi közösség tagjait bízzák meg.

A szerzők különösen behatóan foglalkoznak a külföldiek házasságbontó és döntőbírási előtti pereivel (196. és köv. p.). Szerintük ezekben is érvényesülnie kell a „régime national” elvnek, és az eljárásnak ugyanannak kell lennie, mint a szovjet polgárok pereiben, tehát az ilyen házassági perekben is szükség van az előzetes békítési tárgyalásra a népbíróság előtt, és csak ennek meghíúsulása esetében bonthatja fel a felsőbb bíróság a házasságot. E célból részletesen elemzik a szerzők a Legfelső Bíróság elnöksége 1944. július 8-i rendeletének 8. §-át, az 1944. november 27-i instrukciók 8., 10. és 16. §-át, valamint a Legfelső Bíróság teljes ülésének 1950. március 3.-i határozatát. Határozottan állást foglalnak a Legfelső Bíróság egy 1956. június 23.-i döntésével szemben, amely szerint külföldiek bontópereiben távollévő külföldi alperes esetében nincs szükség az előzetes békéltető tárgyalásra (197. p.).

XI. L. A. *Modzsorjan* értekezésében a *Kínai Népköztársaság egyesült nemzetekbeli törvényes jogainak helyreállításával* foglalkozik (202—209. p.), és azt fejtegeti, hogy az USA kettős alapon érvel a Kínai Népköztársaság egyesült nemzetekbeli jogainak elismerésével szemben: 1. hogy a kínai kormányt nem ismerte el; 2. hogy a koreai háborúban a Kínai Népköztársaság agressziót követett el. A szerző az első érvelésben hivatkozik arra, hogy a kormányelismerés hiánya nem zárhatja ki a népi Kína tagsági jogát az ENSZ-ben, tekintettel arra a tényre, hogy az egész ország területe a népi kormány ellenőrzése alatt áll. Különböző a Kínai Népköztársaságot 36 állam elismerte, és számos állam tart fenn vele különböző forinájú kapcsolatokat, maga az USA is 1955. augusztus 1-én nagykövetségi szinten tárgyalásokat kezdett a kínai kormánnyal, amelyeknek fonalát 1958. szeptember 15-én Varsóban újból felvette. A koreai háborúban önkéntesek vettek részt, márpedig önkéntesek részvételét a háborúban az 1907. évi hágai egyezmény kifejezetten engedélyezi, az tehát agresszióknak nem tekinthető.

XII. N. A. *Usakov* az ENSZ-beli vétőjogról értekezik (212—226. p.). Ebben bírálja a Tanács állandó tagjait megillető vétőjog eltörlésére irányuló javaslatokat, és az ENSZ Közgyűlésének az „Uniting for Peace” címet viselő 1950. november 3.-i határozatát. A szerző szerint az Alapokmány revízióját követelő javaslatok két főcsoportba oszthatók. E javaslatok egyik része teljesen meg akarja szüntetni az ENSZ-et, és helyébe egy világkormányt akar felállítani. A javaslatok másik része azon a címen, hogy növelni akarja az ENSZ effektivitását, az egyhangúság követelményét a kényszerítő akciókra akarja korlátozni. Ilyen értelemben határozott 1953-ban a Spanyol—Portugál Nemzetközi Jogi Intézet is. A vétőjoggal szemben felhozott érvek, a szerző szerint, három csoportba sorolhatók: 1. A vétőjog ellentétben áll az államok szuverenitásával. 2. A Szovjetunió állítólag visszaélt a vétőjogával. 3. A jelen atomkorszakban a nemzetközi viszonyokban fennálló anarchiát csak egy egyetemes „világbékerendszer” megszervezésével lehet ellátni, amely egy államfeletti szervezet által létrehozott „világjogon” alapszik. A szerző rámutat arra, hogy a béke fenntartása és a romboló rakéta- és atomfegyverekkel vívandó háború elhárítása feltétlenül szükségessé teszi a nagyhatalmakat megillető „vétőjog” fenn tartását.

XIII. R. L. *Bobrov* kandidátus az ENSZ jogi természetének kérdésével foglalkozik (229—240. p.). A szerző abból indul ki, hogy az ENSZ Alapokmánya semmiféle alapot nem nyújt arra, hogy az ENSZ-et államfeletti szervezetnek tekintsük, és bírálja L. A. *Modzsorjan* szovjet szerző véleményét, aki szerint egy nemzetközi szervezetnek sincs nemzetközi jogi jogalanyisága (*Modzsorjan*, L. A.: A nemzetközi jog alanyai. 1958.). A szerző szerint az ENSZ-nek korlátozott, az Alapokmány által korlátozott nemzetközi jogalanyisága van. Az ENSZ a nemzetközi jognak másodrendű (nem tipikus) alanya, egy sui generis nemzetközi jogi jogalany.

XIV. O. V. *Bogdanov* tanulmánya az ENSZ kiváltságairól és mentességeiről szól (243—258. p.). Ebben a szerző részletesen elemzi az ENSZ Alapokmánya 104. és 105. cikkének, az ENSZ kiváltságai és mentességei tárgyában kötött és 1959 áprilisáig 59 állam által ratifikált, az USA által azonban nem ratifikált Általános egyezmények, továbbá az USA és az ENSZ között 1947. június 26-án kötött egyezmények (Headquarters Agreement), valamint az 1945. december 29-én elfogadott amerikai törvénynek rendelkezéseit. A szerző szerint minden nemzetközi szervezetet háromféle mentesség illet meg: 1. magának a szervezetnek a mentessége; 2. a személyzet mentessége; 3. az államok képviselőinek mentessége. A szerző szerint az 1945. évi amerikai törvénynek sem az ENSZ személyzetének, sem az államok delegátusainak mentességét szabályozó rendelkezései nem felelnek meg az Alapokmány által kívánt követelménynek, mert a törvény kiterjeszti ugyan a mentességet az ENSZ személyzetének minden hivatalos funkciójára, de feljogosítja az ENSZ-et magát, hogy a mentességről egyes esetekben lemondjon, és az USA kormányát is feljogosítja arra, hogy a nemzetközi szervezetek személyzetének bármely tagjától a mentességet megvonja. Ezenkívül a törvény csak a hivatalos funkciók tekintetében ismeri el az államok delegátusainak mentességét, ami nem elegendő.

XV. A. L. *Szakketti docens* Hugo Grotius élettörténetét és életművét ismerteti (261—270. p.). A szerző behatóbban foglalkozik a nagy németalföldi nemzetközi jogász következő műveivel: „A háború és béke jogának három könyve” (1625), „Batávia Köztársaságának antiquitásai és államszervezete” (1610), „Bovezetés a holland jog tanulmányozásába” (1631), „Az amerikai nép eredete” (1642), „A belgiumi események krónikája és története” (1657). Grotius ezenkívül kommentálta a középkori gót, vandál és longobárd kéziratokat is (1657).

XVI. N. V. *Zsacharova* és I. J. *Bagrova* kandidátusok az úgynevezett „hatalmi egyensúly” elméletéről írtak érdekes rövid tanulmányt (272—280. p.). A szerzők abból

indulnak ki, hogy a hatalmi egyensúly elmélete, amely ma is ugyanazokon az elveken nyugszik, mint a múlt században, elméletileg tarthatatlan, gyakorlatilag pedig alkalmazása veszélyt jelent a békére és a nemzetközi biztonságra. Ellentétben áll az államok békés együttélésének elvével, az állami szuverenitás fogalmával, a belügyekbe való be nem avatkozás, a kollektív biztonság követelményével és a nemzetközi jognak ama alapvető szabályával is, amelynek értelmében az agresszió súlyos nemzetközi bűncselekménynek tekintendő. A hatalmi egyensúly elmélete reakciós jellegű elmélet, amelynek célja az agresszív politika igazolása.

XVII. *M. I. Lazarev tanulmánya az USA külföldi fegyveres erői mentességének* kérdésével foglalkozik (283—295. p.). A szerző szerint az amerikai irodalomban a mentesség jogi alapjának és a mentesség terjedelmének szempontjából két felfogás áll szemben egymással. A mentesség jogi alapját egyes írók (King, Eagleton és mások) egy szokásjogilag kialakult, általánosan elfogadott „nemzetközi alapelvben” látják, más írók viszont (Murray Schwartz, Rouse, Buldwin, Bert A. Abrams) a „nemzetközi szerződésben”. Egyes írók (Archibald King és mások) szerint a külföldön tartózkodó fegyveres erőket teljes mentesség illeti meg (az abszolút mentesség elmélete), más írók (Bert A. Abrams, Edwin G. Schuck és mások) szerint ez a mentesség korlátozott mentesség (a korlátozott mentesség elmélete). Amióta az USA a külföldi fegyveres erői mentességének tárgyában számos kétoldalú és egy multilaterális egyezményt is kötött (az 1951. június 19-én aláírt „NATO Status of Forces agreement”), azóta az uralkodó amerikai felfogás a mentesség alapját a nemzetközi szerződésben látja. A gyakorlatban a külföldön tartózkodó amerikai fegyveres erők teljes mentességgel rendelkeznek.

A szerzők véleménye szerint a mentesség csak nemzetközi szerződésekre alapítható, de csak olyan nemzetközi szerződésekre, amelyek nem sértik az állami szuverenitást. Elméleti szempontból csak a korlátozott mentesség elve védhető, de ennek sem szabad jogcímül szolgálnia helytelen, sőt bűnös cselekmények leplezésére.

XVIII. *G. V. Sarmazanavili tanulmányának címe: „Az önszegély fogalma a nemzetközi jogban”* (299—309. p.). A szerző kifejti, hogy az önszegély mind az egyes állami, mind a kollektív biztonság fenntartásának és megvédésének fontos eszköze. Az önszegély fogalma a modern nemzetközi jogban új tartalmat nyert. Ma az önszegély az egyes állam önfenntartási jogának, a politikai és gazdasági függetlenséghez való jognak érvényesítését jelenti. Ez a jog megilleti az államot, ha egy másik állam függetlenségét veszélyezteti. Az önvédelem az önszegély egyik esete, amely akkor válik aktuálissá, mikor az államot fegyveres támadás éri. Az ENSZ Alapokmánya értelmében a megtámadott állam ebben az esetben jogosan alkalmazhat fegyveres erőt az agresszió megakadályozására és elhárítására. Az önszegély megengedett eszközeit a nemzetközi jog szabályozza. A megtámadott vagy veszélyeztetett államnak csak ezek az eszközök állnak rendelkezésére. A tökések írók az önszegély fogalmát túlságosan tágan határozzák meg. Közvetett agresszió esetében (terrorista cselekmények, szabotázs, kémkedés stb.) az állam területének határain belül a szubverzív tevékenységet bármilyen eszközzel megakadályozhatja. Ideológiai agresszió esetén megszakíthatja a diplomáciai és konzuli kapcsolatokat, tiltakozó jegyzéket nyújthat át, fegyveres támadás veszélye esetén végül katonai intézkedéseket is tehet.

XIX. *G. I. Morozov a háborús propagandáért fennálló felelősség* kérdését elemzi (312—322. p.). A szerző abból indul ki, hogy a háborús propaganda szemben csak a Szovjetunió és a szocialista államok veszik fel a harcot, a nyugati országokban befolyásos csoportok ma is azt állítják, hogy a háborús propaganda üldözése „a beszéd és a sajtó szabadságát” korlátozná. A szerzők szerint nem elég a háborús propagandát a belső állami jog szempontjából vizsgálni, hanem azt nemzetközi jogi bűncselekménynek kell minősíteni, és nem elég azt a bűnrészesség egyik eseteként kezelni, hanem azt önálló büntetőként kell szabályozni. A háborús propaganda fogalma nem azonos a belső büntetőjog által önálló büntető fogalmával. Az ENSZ tagállamai a háborús propaganda támogatásával megsértik az Alapokmányt, és flagránisan megsértik a béke fenntartásáért fennálló nemzetközi jogi felelősségüket is. Minden állam köteles büntető szankciókat alkalmazni a háborús propagandával szemben. Az ENSZ második közgyűlése kifejezetten elítélte a háborús propagandát, a nyugati hatalmak ennek ellenére vonakodnak hatékony intézkedéseket tenni az ilyen propaganda megakadályozására.

XX. *Sz. V. Molodcov a nyílt tenger joga egyes kérdéseinek szabályozásával* foglalkozik (327—340. p.). A szerző véleménye szerint az a régi nemzetközi jogi felfogás, hogy a nyílt tenger mindenféle katonai cselekmények lehetséges színtere, ma már a múlté, és elavultnak tekinthető. A szerző szerint nemzetközi egyezmény útján teljesen meg kellene tiltani a nyílt tenger és a felette levő légi tér felhasználását katonai célokra, és ezt a tiltatást össze kellene kötni egy olyan egyezményi rendelkezéssel, amely tiltaná a nyílt tenger-

ren folytatandó agresszív támadó háború céljait szolgáló nemzeti fegyverraktárak tartását. Ez természetesen nem zárna ki az agresszió meggátolására szolgáló intézkedések megtételének lehetőségét, amit az ENSZ Alapokmánya is elismer. Mint ismeretes, a nyílt tenger jogának kérdéseivel gazdag irodalom foglalkozik. Ismeretesek a tekintetben Gidel, Colombos, Oppenheim, Dupuis alapvető művei. Vannak Írók, pl. Lawrence és mások, akik teljesen ki akarnák venni a nyílt tengert a katonai operációk köréből. A szerző ezekkel a véleményekkel részletesen foglalkozik, és végeredményben arra a következtetésre jut, hogy a Szovjetunió javaslatai oldanak meg egyedül a problémát, amelyek béke-tengerekké kívánják nyilvánítani a Csendes Óceánt és a Balti tengert is.

XXI. *A. P. Movcsan* kandidátus az *Antarktisz jogi státusának szabályozásával* foglalkozik (342—356. p.). A szerző kifejti, hogy hét tőkés ország (Nagy-Britannia, Ausztrália, Új-Zéland, Franciaország, Norvégia, Chile és Argentína) egyoldalú igényeket támasztott a Déli Sark egy-egy szektorára. A szerző szerint a „szektoralapelv” elfogadhatatlan, és a Szovjetunió 1939-ben Norvégiához intézett jegyzékében megtagadta ezeknek az igényeknek elismerését, és arra az állásponton helyezkedett, hogy az Antarktisz jogi státusát nemzetközi egyezmény útján kell rendezni. Az USA sem ismerte el a szektorokra felosztás elvét. A poláris szektorelméletet az irodalomban csak Pinochet de la Barra és Waultrin védelmezik, az egyezményi rendezés hívei: Fauchille, Reeves, Accioly, Daniel, Jessup, Haton, Jenks és mások. A Szovjetunió 1950. június 7.-i memorandumában kifejtette álláspontját. 1956-ban India javasolta a kérdésnek az ENSZ-Közgyűlés tárgysorozata-ra való felvételét. A világ közvéleményének figyelmét a geofizikai év (1957. júl. 1.—1958. december 31.) újból a kérdés felé irányította. Az USA 1958 májusában javasolta egy 12 államot felölelő értekezlet tartását, amely javaslatot 1958. június 2.-i jegyzékében a Szovjetunió is elfogadott. Az 1959. december 1-én Washingtonban kötött egyezmény ki-domborítja az Antarktisz nemzetközi jelentőségét, és a jövőben lehetővé teszi, hogy a kérdést minden ország tudósai alaposan tanulmányozhassák.

XXII. *G. E. Vilkov* a *kettős állampolgárság nemzetközi jogi szabályozásának kérdéseivel* (360—371. p.), *Sz. A. Kuznyecov* az *Amerikai Államok Szervezetének a multilaterális egyezményekhez fűzött fenntartások tárgyában követett gyakorlatával* (373—384. p.) foglalkozik. *Ju. G. Barszegov* pedig *Pastunisztnán önrendelkezési jogának és a „Durand-vonal” kérdését tanulmányozza* (388—398. p.). Végül *V. I. Liszovszky* a *Bogdán hetmannak a török szultánnal a Fekete-tengeri kereskedelmi hajózás tárgyában kötött szerződése rendelkezéseit elemzi* (401—405. p.). Ezek közül a tanulmányok közül a magyar közönséget leginkább csak Vilkov értekezése érdekli, amely nagy jogösszehasonlító anyag felhasználásával részletesen ismerteti a Bancroft-szerződéstől kezdve a vonatkozó nemzetközi egyezményeknek és az egyes államok belső törvényeinek idevágó rendelkezéseit, és különös figyelmet szentel a Szovjetunió és a népi demokratikus országok gyakorlatának.

XXIII. Az előadottakból kitűnik, hogy az 1959. évi szovjet nemzetközi jogi évkönyvben foglalt tanulmányoknak igen nagy elméleti és gyakorlati jelentősége van az aktuális nemzetközi jogi problémák megoldásának szempontjából, és hogy feltétlenül szükség van az évkönyvre abból a szempontból is, hogy a problémák jelentőségével minél több ember ismerkedjék meg. Nagyon kívánatosnak tartanám, ha nálunk is az egyetemek nemzetközi jogi tanszékeinek, az Állam- és Jogtudományi Intézetnek és a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának közreműködésével hasonló évkönyvet adnának ki, amely behatóan foglalkozna a Magyar Népköztársaságot közvetlenül érdeklő nemzetközi közjogi, nemzetközi magánjogi és nemzetközi polgári eljárásjogi aktuális kérdésekkel.